Сьогодні холодківський крамар Конон Семенович Книшов почував себе героєм і справжнім патріотом. Разом з газетами "Геть Крамолу!" й "С нами Бог" йому було принесено з пошти листа в невеличкім сіренькім конвертику. Лист був занадто вже коротенький, але дуже промовистий.

"Добродію! — стояло в нім.— Коли Ви не припините надалі своєї донощицької діяльності, то Вас чекає смерть. Месник".

І більш ані словечка.

— Хе... сильно сказано! — промовив Конон Семенович, прочитавши листа, й правдива погорда сповнила його серце. Він знав, що такі листи діставали тільки видатні діячі їхнього союзу (про се і в газетах друкувалось), і вже коли й йому прислано присуд на смерть, то, звичайно, він не остання шпиця в союзницькім колесі і запевне допік до живих печінок жидам та революціонерам. До речі сказати, на всі Холодки був тільки один жид Хацкель, що удержував земську пошту. Ну, та крамольники й жиди— то все одно. Завтра ж він одішле сього листа становому з донесенням, а копію в газету "Геть Крамолу!", і за тиждень уся Росія (о, безперечно, вся Росія, бо сю газету передплачують усі порядні люди і патріоти, а таких іще, дякувати Богові, є доволі) читатиме про Конона Семеновича Книшова.

— Приємно, не взяв би його кат! — усміхнувся в довгу густу бороду Конон Семенович, одкладаючи листа й здіймаючи з червоного носа окуляри,— не кожний може похвалитись таким. Одначе, хто ж би се написав? — мигнуло раптом йому в голові, і разом з сим питанням щось неспокійне, тривожне заворушилось всередині. Він знову кинув окуляри до носа й пильно придивився до дрібненького писання, пригадуючи, чия б воно була рука?

— Ні, не знаю,— нарешті зітхнув Конон Семенович і розгорнув газету. Замість передовиці, в газеті стояло: "Найпевніший засіб до

знищення крамоли". Іншим разом така надзвичайно цікава з боку партійної тактики стаття, безумовно, зацікавила б його, але тепера він ніби й не бачив її: йому не йшло з голови питання, хто писав листа?.. Конон Семенович подивився на конверт: копійчана марка й печать міського почтового отдєлєнія. Виходить, що автор живе тут, в Холодках... Хто ж такий?

Він почав перебирати в думці всіх непевних людей на селі, але скільки не силкувався, нічого не пригадав, бо за кілька місяців своєї патріотичної праці вже повикурював багатьох із села. "Хіба піп? Дак ні, він після доносу зробився як шовковий; та й не личить духовній особі писати такі хижацькі листи православній людині. Ні, не піп..."

— Те-те-те,— зрадів Конон Семенович,— чи не вчитель часом утяв? Він хоч і вдає з себе тишка та побожного, але... знаємо їх!.. Так, так...

Він встав, вийшов з крамнички на рундук і гукнув: "Софіє! Софіє!"

— Чого? — почулося у відчинене вікно з хати, що стояла поруч з крамничкою.

— А йди лишень сюди на хвилиночку.

— Зараз.

"Так, так, се ніхто, як учитель,— думав тим часом Конон Семенович, знов сідлаючи носа окулярами.— То-то я дивлюсь, чого він щовечора сновигає повз нашу хату та все на вікна позирає. А воно, бач, яка катавасія. Стривай же, голубе".

В крамницю ввійшла невеличка кирпатенька гарненька панночка, дочка Конона Семеновича.

— Чого, тату?

— А ось глянь, голубко,— подав він їй конверта, ховаючи листа під газету,— чи ти не знаєш, чия се рука?

Соня взяла конверта, піднесла до дверей на світло й уважно розглядала, наморщивши своє хороше мармурове чоло.

— Ні, не знаю, не бачила такої.

— Ти у почтмейстра бачишся, здається, з учителем, то, може, знаєш його руку?

Соня зашарілась, не знать чого, й одвернулась.

— Може, вчителева? — допитувався Конон Семенович.

— Не знаю, не бачила,— відповіла вона.— А навіщо се вам? Адже ж у конверті був лист і там запевне написано, від кого?..

— Та ні... то я так... іди собі,— заметушився Конон Семенович і взяв у неї з рук конверта.

Коли хто приходив у крамничку, то він вже думав: чи не вислідить прийшов? І пильно дивився на покупця своїми сірими очима з-під насуплених шпаковатих брів, Але нічого непевного йому так і не довелося спостерегти до самого вечора.

Як тільки почало сутеніти, Конон Семенович встав, забрав з шухлядки виручку і пересипав у гаманець; потім зачинив важкі дубові двері, замкнув їх на величезний замок і пішов до хати чай пити.

Хатина у нього була хоч і невеличка, але гарненька, чепурненька, з залізним дахом, з штучним димарем; парадний ганок вів на вузеньку, обсаджену диким виноградом, веранду, на котрій стояв маленький

столик: на ній завжди, ранком і ввечері, Конон Семенович пив чай і читав газету. Одхиливши двері на ганок, можна було бачити все, що діється на майдані.

Конон Семенович сів до столу, навмисне зоставивши двері відчиненими, й пильно стежив за кожним, хто йшов вулицею. Він знав, що якраз у сей саме час молодий учитель Черненко проходить завжди чогось повз його хату. Так і сталося: ще здалека помітив він, як той вийшов із шкільного двору й простував сюди; порівнявшись з домом Книшова, учитель чогось хитнув головою, ніби побачивши кого, й пішов далі. "Він, більш нікому",— муркнув Конон Семенович і пішов у кімнату писати до станового донесення.

— Татусю! — почув він дзвінкий голос Соні,— можна мені на хвилиночку до Юлі почтмейстрової.

— Що?.. А, до почтмейстра? — відповів Конон Семенович, лагодячись до писання.— Добре, добре, йди, тільки не барися, квітонько.

— Ні, я хутко...

Берег річки Красуні. Тиха-тиха прозора нічка; високо піднявся повновидий місяченько й своїм оливним сяйвом напоїв тепле нерухоме повітря. На заході край обрію яснів іще вузенькою срібного смужечкою. Зіроньки соромливо мигтіли в жовтій імлі місячного сяйва. Уважно шепотіли сріблясті осики; нерухомо стояли струнке берези, мов тендітні панночки в білих суконках; поважна липа розливала свій чудовий пах. Ліниво пестилась у пишних берегах Красуня і в своїй глибині відбивала і берег, і місяць, і дерева, і дві людських постаті, що сиділи на березі, звісивши ноги, й тихо розмовляли.

То Книшева Соня сиділа, обнявшись з молодим чорнявим, кучерявим Черненком. Вона схилила до нього на плече свою гарненьку голівоньку, й буйні сльози котилися їй по видочку. А він лівою рукою держав її за

гнучкий стан дівочий, а правою гладив, цілуючи палко, її розкішне волосся, що довгою грубою косою спадало по спині.

— Не можу я ждати далі,— жалібно хлипаючи, говорила Соня,— не можу. Я не знаю, що далі буде? Кажу ж тобі, що вже третій місяць ношу під серцем... Не можу, розумієш?.. Люди... та й татусь помітять. Іще місяць — і я пропала.

— Не хвилюйся, моя голубонько,— заспокоював її Черненко.— Хто ж тобі говорить, що треба ждати так довго?.. Дістану листа від батька й піду до твого...

— Навіщо тобі батьків лист? Хіба батько твій житиме зо мною?

— Як навіщо?.. Адже ж твій запевне спитає, чи маю я дозвіл на шлюб від свого батька?

— Я не знаю... не знаю я, про що тебе питатимуть, мій любий. Я знаю тільки, що ждати довше я боюсь, не можу! Коли ти завтра не підеш до мого батька, я... я кинуся в Красуню...

— А, Господи!.. Ну, не плач же, не плач, моє щастя... Ну, піду, піду ж... Не завтра, може, може, позавтра або в неділю... Знаєш що: мені здається, що найкраще зробити се в неділю, коли твій батько сидить вдома, а не в крамниці. Як на твою думку, він не вижене мене з хати?

— За віщо?

— А так... Він якийсь чудний і суворий у тебе. Від нього станеться. Та він, здається, й не любить мене.

— Навіщо тобі треба, щоб і тато любили тебе? Хіба тобі не досить, що я тебе так щиро кохаю. А тато... Аби тільки згодився, а то...

— Та й я ж те кажу: аби тільки згодився, більш мені нічого не треба. А як не згодиться й вижене мене?

— Не ти, милий, один прохатимеш, і я прохатиму, стану навколішки, благатиму. Він згодиться, він не такий лихий, як ви всі думаєте. А не згодиться, я йому скажу, що... що... не знаю, що собі заподію!..

— Ну, добре, добре, заспокойся, моя зіронько...

— Так коли? У неділю?

— У неділю, Соню.

— О, як далеко ще та неділя! Сьогодні ж іще тільки понеділок... Чом ти вчора не пішов!

— Годі, годі, серденько... Я ж тобі говорив чого. Годі, сказав, що в неділю...

— Ти не дуриш мене?

— Що ти вигадала? Я гніватимусь.

— Ні, ні, соколе, не гнівайся, не буду вже. То... то... ти ж знаєш, як я тебе кохаю.

Вони сиділи обоє, такі хороші, молоді, і їм здавалося, що з ними ввесь світ раює. Таємна нічка розливала навкруги свої чари і впивалась сяйвом свого коханця-місяця. Тихо-тихо було; тільки здалеку доносився гуркіт поїзда, що з'їхав на залізний міст на Красуні; вдалечині мигтіли огники станції, і гострий, тонкий гудок паровоза порушав іноді урочисту тишу ночі.

Соня міцно оповила свого молодого коханого за шию й палким поцілунком вп'ялась йому в рожеві уста. Вона була така щаслива. О, вона не віддасть його нікому, нікому, він буде її, хоч нехай не тільки батько, а ввесь світ простягає руки, щоб одібрати його!..

Нічка мовчала; срібний місяць усміхався з високості; зрідка крюкали в очереті жаби; шепотіли осики; купками біліли берези...

* * *

Вони були такі щасливі обоє...

У неділю вранці Конон Семенович вийшов на вулицю, щоб іти до церкви, але став на ганку здивований. Біля школи стояв гурток жінок і чоловіків: вони про щось жваво розмовляли, показуючи на нього.

— А що там таке, Демиде? — звернувся він до одного дядька, що вертався звідтіля.

— Вчителя заарештовано вночі, чи що,— відповів той і пішов мовчки далі.

— Ага,— задоволено промимрив Конон Семенович,— я ж казав, що він дограється. Нехай посидить, тепер знатиме, як писати смертні присуди порядним людям.

Задзвонили усі дзвони. Конон Семенович зняв бриля, побожно перехрестився й потяг до служби. Коло церкви стояли, сиділи на траві баби, молодиці,, дівчата в різнокольорових вбраннях.

"...а дід Гнат і говорить,— почув Конон Семенович гутірку,— не одімкну, каже,— признавайся, хто такий? Добрі люди, каже, не сновигають глупої ночі. А воно, ненько моя, як заторохтить у двері, як заторохтить, як закричить: "Відчиняй, сякий-розтакий сину, а то двері

ламатиму",— їй же Богу, правда. Вийшов тоді вчитель і звелів одімкнути. Тільки відчинили, як ускочить становий..."

Коли Конон Семенович увійшов у огорожу, розмови вщухли, всі з зацікавленням позирали на нього.

"Що воно за знак? — подумав він.— Чого вони вовками дивляться на мене? Се не інакше, як становий пробовкнувсь, що я писав йому за вчителя, а то чого ж би? І той раз, як за фершала писав... Се не по закону. Треба буде справникові написати на нього".

Конон Семенович зайшов до титаря, поздоровкався за руку, й купив за злота аж три свічки. Лишивши бриля у титаря, він вийшов наперед, поставив свічки і, побожно зітхаючи, став на клиросі: читати апостола й підспівувати дякові він дуже любив, бо мав-таки непоганого баса. Псаломщик якось вороже скоса поглянув на нього й трохи одійшов набік, ніби гидуючи стати з ним поруч.

"Е-е,— подумав Конон Семенович,— ти, голубе, знаєш уже та, видно, й сам не від тих грошей. Стривай же, я тобі покажу одсовуватись".

Він, як велить закон, лагідно стояв усю службу, ревно зітхав і підіймав очі вгору, а наприкінці "со смиренієм" підійшов до хреста. Батюшка у лівій руці держав хреста, а в правій просфірку, котру й подав Кононові Семеновичу, коли той, вклонившись низенько, поцілував хреста.

"Ага, вивчив поводитись як слід з путніми людьми",— задоволено подумав Книшов і з високо піднесеною головою вийшов з церкви, не повернувшись навіть тоді, як з купки парубків почулось йому вслід: юда!..

Сонечко піднялось вже височенько. На душі у Конона Семеновича було надзвичайно легко й весело, як у дитини.

"О імені Господнім, Господи поми-и-луй",— гудів він, силкуючись відчинити двері на ганку, але, на превелике диво, вони не відчинялись.

— Софіє! Софіє! — гукав він, стукаючи у вікно.

Тихо, ніхто не обзивався.

— Що за оказія? — буркнув Конон Семенович; молитовний настрій з душі мов язиком злизало. Він припав до шибки: в кімнаті не було ані духа.

— Чи не вчителя рятувати побігла твоя Софія? — почув він регіт парубків, що проходили юрбою по вулиці.

Конон Семенович пополотнів.

— Хто се сказав? Га? — хижим шулікою накинувся він на них.— Та ви знаєте?.. Я вас за се!.. Иш, язики порозпускали, шибеники!..

— Тю-у! Відчепись, навіжений!

— Стривайте, я вам покажу! Я приберу вас до рук.

— Та ти митець голою... їжаків бити!—реготались парубки.

— Що?.. Хто се такий розумний? Ану, вийди!

— Становому напишеш, як на вчителя.

— Ах, ви ж...

Парубки, весело регочучи, подались далі.

Конон Семенович погрозив їм услід кулаком і знов почав торгати дверима. Ніхто не відчиняв. Тоді він пхнув їх з усієї сили: гачок одскочив, і вони одхилились. Конон Семенович ступив на веранду й похолов, посунувшись назад.

— Е... е... карау... е... е... рятуй... хто в Бо... ві!.. — ледве виговорив він не своїм голосом.

Позбігались з вулиці люди й почали розпитувати, в чім річ. Але він не в силі був повернути язика, а тільки показував рукою на веранду. Кинулись туди і теж поставали перелякані: на гаку, де звичайно вішали лампу над столом, висіла Софія. Стіл було відсунуто, а лампа стояла на помості, під стіною. Баби хрестились, дядьки мовчали.

— Баришня Соня повісились,— заплакала голосно чиясь дівчинка. Конон Семенович трохи опам'ятався.

— Се вона не сама... се хтось тут був... у мене багацько ворогів... Здіймайте хутчій, чого ж ви дивитесь?..

— Ні, ні, без урядника не можна,— говорив староста.— Десяцький, біжи за врядником! Треба ж протокола списати... Отсе нещастя, хай Бог милує!..

— Чого там не можна,— зашавкотіла якась бабуся,— а може, вона ще жива, сердешна.

Швець Мусій виліз на стіл і доторкнувсь рукою до тіла. "Гай-гай,— промовив він,—шкода, вже захолонула".

— Се... се вона не сама,— плакав Конон Семенович,— се тут хтось був.

— І хто там був у тебе, іроде,— вилаявся Мусій,— загнав жінку на той світ, а се й дочку...

— А так, а так, мої рідні,— торохтіла Мусієва молодиця.— Соня любилась із учителем, се всі знають, а ти набрехав становому на вчителя, і його забрано в чорну карету...

Конон Семенович нічого не тямив. Він увійшов у сіни і озирнувсь: нічого незвичайного не було помітно. Відчинивши двері в кімнату, він кинувся до скрині: гроші були цілі, всі речі стояли на своїх місцях. На столі лежала записочка. Конон Семенович розгорнув її: записку писала Соня.

"Прощавайте, тату,— мовчки читав він,— учитель хотів мене сватать, а ви запровадили його в тюрму. Без його мені нема життя. Смерть моя на вашій душі".

У Конона Семеновича затремтіли ноги, підігнулись коліна, і він непритомно впав на стілець. Він чув, як на веранді метушились, гомоніли люди, чув, що прийшов урядник, брязкаючи шаблею, але підвестись не міг.

— Здрастуйте,— привітався, входячи в кімнату, врядник.

Конон Семенович не відповів.

— Треба до станового бумагу послати касательно проісшествія, то, може, ви що знаєте?

Слово "становий" очутило трохи Конона Семеновича. Він з зусиллям підняв руку із запискою.

— Ось... нате... пошліть становому... нехай приложить к ділу... Се через учителя сталося...

1907